

“Ingliz va o‘zbek guruhlarida kontekstual omonimlarning lingvokognitiv xususiyatlarini o‘qitish”

Sabirova Nodira Maxmutovna

2 -bosqich magistratura talabasi Aniq va ijtimoiy fanlar universiteti

Annotatsiya

Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek guruhlarida kontekstual omonimlarning lingvokognitiv xususiyatlarini o‘qitish masalasi yoritiladi. Tadqiqotda kontekstning turli omillari o‘quvchilarning ongida omonim birliklarning ma’nosini faollashtirish, farqlash va talqin qilish jarayoniga qanday ta’sir ko‘rsatishi tahlil qilinadi. Shuningdek, kontseptual xaritalash, semantik faollashuv va kontekstual inferensiya kabi kognitiv mexanizmlarning omonimlarning turli ma’nolarini ajratib ko‘rsatishdagi roli tadqiq etiladi. Ingliz va o‘zbek guruhlari misolida kontekstual omonimlarni o‘qitishda qo‘llaniladigan qiyosiy yondashuvlar samaradorligi baholanadi. Tadqiqot natijalari lingvokognitiv yondashuvni kontrastiv tahlil bilan uyg‘unlashtirish o‘quvchilarning ma’no farqlash ko‘nikmalarini sezilarli darajada rivojlantirishini va omonim birliklarni chuqurroq anglashga xizmat qilishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: kontekstual omonimlar; lingvokognitiv xususiyatlar; kognitiv mexanizmlar; semantik talqin; kontseptual xaritalash; ingliz va o‘zbek guruhlari; qiyosiy tilshunoslik; ikki tillilik; ma’no farqlash.

Kontekstual omonimlar tilshunoslikning leksik-semantik qatlamida muhim o‘rin egallaydigan hodisa bo‘lib, tilning polisemantik rivojlanishi, ko‘p ma’nolilik darajasi va nutqdagi pragmatik aniqlikni ta’minlovchi asosiy unsurlardan biridir. Omonimiya va polisemiya o‘rtasidagi farqni belgilash muhim: omonimlar fonetik va grafik jihatdan bir xil bo‘lib, ammo ma’nolari o‘rtasida semantik bog‘lanish bo‘lmaydi, polisemiya esa bir so‘zning tarixiy rivojlanish jarayonida hosil bo‘lgan bog‘liq ma’nolarga ega bo‘lishini bildiradi.

Masalan, o‘zbek tilida “kul” so‘zi “kul (kulrang modda)” va “kul (tabassum)” ma’nolarida qo‘llaniladi, bu to‘liq omonimiya misoli bo‘lib, ingliz tilida “bank” so‘zi “daryo qirg‘og‘i” va “moliya muassasasi” ma’nolarida polisemiya namoyon bo‘ladi, chunki ma’nolar o‘rtasida metaforik bog‘lanish mavjud. Ushbu hodisalar tilning ifodalilik darajasini oshiradi va nutqiy vaziyatda pragmatik aniqlikni ta’minlaydi, chunki ma’no kontekstga bog‘liq holda aniqlanadi.

Ingliz va o‘zbek tillarida omonimlarni o‘qitish jarayoni nafaqat til tizimining leksik qatlamini mustahkamlashga xizmat qiladi, balki talabalarning lingvokognitiv tafakkurini ham rivojlantiradi. Lingvokognitiv yondashuvga ko‘ra, omonimlarning

mazmunini to'g'ri anglash kontekstdan kelib chiqib fikrlashni, semantik bog'lanishlarni aniqlashni va nutqiy vaziyatni tahlil qilishni talab etadi, bu esa kognitiv jarayonlarni faollashtiradi va tilni o'zlashtirish samaradorligini oshiradi.

O'zbek tilida omonimlar asosan xorijiy tillardan o'zlashma orqali paydo bo'ladi, masalan, "shox" (shox – novda) va "shoh" (shoh – qirol) homofonlari, ingliz tilida esa fonetik o'zgarishlar (masalan, "night" va "knight") va qisqarishlar (homonimlarning 7%) sabab bo'ladi. O'qitishda kontekstual mashqlar, masalan, jummalarni tahlil qilish ("My mom must accept that my brother likes all vegetables except for turnips" – "accept" va "except" omonimlari), talabalarda semantik diskriminatsiyani rivojlantiradi va tilning polisemantik boyligini anglashga yordam beradi.

Ilmiy jihatdan, polisemiya va omonimiya tilning semantik evolyutsiyasini aks ettiradi: o'zbek tilida polisemik so'zlar (masalan, "boshlash" – ishga kirish yoki rahbarlik qilish) leksik-semantik maydonlarni kengaytiradi, ingliz tilida esa madaniy va ijtimoiy omillar ta'sirida rivojlanadi, bu esa tarjima pedagogikasi va kross-madaniy aloqada muhim ahamiyatga ega. Elektron lug'atlar va tabiiy tilni qayta ishlash (NLP) texnologiyalarida ushbu hodisalarni integratsiya qilish, masalan, WordNet modeliga asoslangan sinsetlarda (sinonimlar to'plami) tasniflash, kontekst ko'rsatkichlari bilan gomomimlarni farqlash, til o'rganishda xatolarni kamaytiradi va kognitiv rivojlanishni qo'llab-quvvatlaydi. Natijada, ingliz va o'zbek guruhlarida omonimlarni o'qitish nafaqat leksik kompetentsiyani oshiradi, balki talabalarning analitik tafakkurini va pragmatik til ko'nikmalarini ham takomillashtiradi, bu tilshunoslikning zamonaviy nazariyalariga mos keladi.

Ingliz tilidagi "bank" (daryo qirg'og'i yoki moliya muassasasi), "light" (yorug'lik, engil vaznli yoki yoritmoq fe'li), "match" (musobaqa, mos kelmoq yoki gugurt) va "right" (to'g'ri, o'ng tomonda yoki huquq) kabi omonimlar, shuningdek, o'zbek tilidagi "gul" (gul – gulzor o'simligi yoki tabassurga yaqin ma'no, ammo aslida "kul" bilan chalkashlik bo'lishi mumkin; standart misolda "gul" polisemik), "qalam" (yozuv quroli yoki hudud, masalan, qalam-qalam – bo'linmalar), "yo'l" (yo'l – masofa yoki yo'l – chiziqli naqsh, masalan, yo'l-yo'l matolar) va "o't" (o't – o'simlik yoki o't – olov, masalan, "o'tga o't ketmasin" iborasida) kabi leksik birliklar o'quvchi tomonidan kontekst asosida farqlanganda, talabalarning semantik tafakkuri sezilarli darajada kengayadi va nutqiy kompetensiyasi mustahkamlanadi. Bu jarayon kognitiv psixolingvistika nuqtai nazaridan semantik diskriminatsiyani faollashtiradi, chunki omonimlarning ma'nolari nutqiy vaziyatga bog'liq holda aniqlanadi, bu esa talabalarda kontekstual tahlil ko'nikmalarini shakllantiradi va tilning polisemantik boyligini anglashga yordam beradi.

Mazkur mavzuni o'qitishda quyidagi pedagogik usullar samarali hisoblanadi, chunki ular talabalarning leksik-semantik va pragmatik kompetensiyalarini rivojlantirishga

yo‘naltirilgan: kontekst asosidagi mashqlar, qiyosiy tahlil (ingliz va o‘zbek tillari o‘rtasidagi kontrastiv taqqoslash), situativ dialoglar, matn ichidan omonimlarni topish va izohlash, shuningdek, multimodal vositalar (slydlar, videomateriallar va misoliy matnlar). Kontekst asosidagi mashqlar, masalan, jumalarda omonimlarni farqlash (“The bank was flooded after the rain” – “daryo qirg‘og‘i” va “I need to go to the bank to deposit money” – “moliya muassasasi”), talabalarda semantik diskriminatsiyani faollashtiradi va nutqiy vaziyatda ma‘noni tez aniqlash ko‘nikmasini shakllantiradi, bu tilshunoslikning pragmatik nazariyasiga asoslanadi. Qiyosiy tahlil usuli ingliz va o‘zbek tillaridagi omonimlarni taqqoslashga asoslangan bo‘lib, masalan, ingliz tilidagi “fair” (adolatli yoki ko‘rgazma) va o‘zbek tilidagi “adolat” (adolat) yoki “ko‘rgazma” bilan solishtirish orqali tillarning semantik evolyutsiyasini ochib beradi, bu esa kross-lingvistik o‘rganishda muhimdir.

Situativ dialoglar, ya‘ni rol o‘ynash mashqlari (masalan, “match” so‘zini sport musobaqasi yoki gugurt ma‘nosida ishlatilgan suhbatlar), talabalarda pragmatik kontekstni tushunishni rivojlantiradi va nutqiy aloqada xatolarni kamaytiradi. Matn ichidan omonimlarni topish va izohlash usuli, masalan, adabiy matnlarda “light” (yorug‘lik yoki engil) ni aniqlash, talabalarda analitik tahlil ko‘nikmalarini mustahkamlaydi va tilning polisemantik boyligini anglashga yordam beradi.

Multimodal vositalar, jumladan, slydlar (omonimlarni vizual tasvirlash), videolar (kontekstual misollar) va misoliy matnlar (hikoyalar yoki esselar), kognitiv tilshunoslikning embodied cognition nazariyasiga asoslanib, talabalarning idrok jarayonini faollashtiradi va o‘quv jarayonini interaktivlashtiradi. Natijada, talabalarda kontekstual omonimlarning ma‘nosini tez aniqlash, ularni nutqda to‘g‘ri qo‘llash va fikrni aniq ifodalash kabi ko‘nikmalar shakllanadi, bu esa til o‘zlashtirishning samaradorligini oshiradi va semantik xatolarni minimallashtiradi. Shuningdek, qiyosiy yondashuv ikki tilning semantik tizimi o‘rtasidagi o‘xshashliklar (masalan, metaforik bog‘lanishlar) va farqlarni (masalan, omonimlarning fonetik hosil bo‘lishi) ko‘rsatib, lingvokognitiv kompetensiyani yanada boyitadi, chunki bu yondashuv kognitiv sxemalar va aqliy modellarni faollashtirib, talabalarning til haqidagi chuqur tushunchasini shakllantiradi.

Ushbu usullarni qo‘llash til o‘qitishning zamonaviy paradigmasida, masalan, tabiiy tilni qayta ishlash (NLP) texnologiyalari va elektron resurslar (masalan, interaktiv lug‘atlar) bilan integratsiya qilish orqali yanada samarali bo‘ladi, bu esa bilingual ta‘limda omonimiya va polisemiya hodisalarini o‘rganishda innovatsion yondashuvlarni taklif etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abduraxmonova, N. (2023). Homonyms In The Uzbek And English Languages. *Journal of Progressive Pedagogical Works*, 5(2), 45-56.
2. Karimova, Sh. (2025). The Functional Features of Polysemy in English and Uzbek Languages. ResearchGate Publications.
3. Usmonova, D. (2020). Teaching Homonyms in Uzbek and English Languages. *SciSpace Journal*, 12(3), 112-125.
4. Raxmonov, A. (2021). Polysemy vs Homonymy: Their Structural and Functional Features. *EPRA International Journal of Research*, 7(4), 89-102.
5. To'rayeva, M. (2022). Homonyms in English and Uzbek Languages. *Kelajak Bunyodkori Journal*, 4(1), 34-47.